

РОЛЬ СЕКСУАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДЛЯ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ВІКТИМНОЇ ТА ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ

Вовканич М.,
м.Ужгород

Соціально-правовий захист дитинства є одним з основних показників рівня розвитку суспільства, його цивілізованості і перспективності [1; 2; 3].

В останні роки в різних країнах спостерігається тенденція зміщення розвитку законодавчої політики і право-прикладної практики від загального виділення жертв насилля до жертв сексуального зґвалтування, насилля в сім'ї, насилля в ставленні до дітей, жінок.

Результатами сексуальних злочинів являються негативні зміни в психіці жертв зґвалтування, виникнення у них психічних та соматичних захворювань, поява схильності до асоціальних вчинків і до злочинних актів. Тому вирішення проблеми зґвалтування неповнолітніх потребує багаторівневого, комплексного підходу, починаючи зі створення спеціальних державних програм, вивчення й аналізу позицій з декількох наук та закінчуючи розробкою методів і сучасних технологій в роботі соціально-психологічних, педагогічних та юридичних працівників [3].

Зростаючий потік наукових праць, присвячених різним аспектам цієї проблеми, свідчить про її актуальність і розуміння дослідниками необхідності її вирішення. Але водночас багато важливих питань залишаються не з'ясованими.

Кожне цивілізоване суспільство повинно забезпечити

безпеку своїм громадянам, а також визначити першочерговим завданням захист дітей і підлітків від різних негативних проявів сучасного життя, тому що неповнолітні завжди є найменш захищеними.

Злочини, які порушують статеву недоторканність та нормальний статевий розвиток дитини і підлітка, особливо небезпечні. Ця небезпека зростає тому, що неповнолітні, а особливо малолітні, беззахисні проти статевих посягань. Вони можуть, навіть, не розуміти значення вчинюваних з ними дій [1; 3]. Тому особливо важливо охороняти права неповнолітніх, які потерпають від сексуального насильства.

Кримінальні кодекси зарубіжних країн у ряді статей беруть під спеціальну охорону статеву недоторканність неповнолітніх, що відповідає міжнародній Конвенції про права дитини. [4; 5; 6; 7; 8]. У кримінальних кодексах захист неповнолітніх і малолітніх від статевих злочинів та сексуальної експлуатації проводиться всебічно, ґрунтовно і у належному обсязі, торкаючись всіх аспектів цієї проблеми. Позитивним є те, що у зарубіжному законодавстві вирішено питання про кримінальну відповідальність батьків та осіб, що їх замінюють, чи тих, які безпосередньо займаються вихованням дітей, за жорстоке поводження та статеве насильство над ними. На жаль, такі норми не знайшли відображення у Кримінальному кодексі України.

Особливо слід звернути увагу на підвищення кримінальної відповідальності за вчинення статевих злочинів проти неповнолітніх і малолітніх у сім'ях та з боку тих, хто зобов'язаний їх виховувати.

Слід мати на увазі, що статевим злочинам властива висока латентність, тому зареєстровані випадки цієї категорії не відображають реальної картини: фактично їх набагато більше.

Захист прав та законних інтересів неповнолітніх, їх честі і гідності, сприятимуть нормальному фізичному та моральному їх розвитку.

Підвищення кримінальної відповідальності батьків і осіб, що їх замінюють, а також вихователів стане конкретним засобом захисту дітей до 18 років і у деякій мірі профілактикою статевих злочинів проти неповнолітніх.

До мало досліджених питань належать такі питання як взаємозв'язок між індивідуально-особистісними якостями особи і потенційною можливістю її стати жертвою зґвалтування

Умови виховання неповнолітніх від 14 до 18 років, їхні взаємовідносини з батьками та однолітками впливають на рівень їх віктимності [3; 17]. Встановлено, що діти, які живуть в сім'ях з низькою культурою, рівнем матеріального достатку та освіти батьків мають занижену самооцінку і при цьому у них високий рівень віктимності. [9; 10] Однак дівчата, які живуть в сім'ях з гарним матеріальним достатком та освітою батьків мають завищену самооцінку і теж достатньо високий рівень віктимності.

Індивідуально-психологічні фактори впливають на формування віктимності. До них належать ціннісні орієнтації, комунікативна, мотиваційна та емоційно-вольова сфера і Я-концепція. Чим вищий рівень віктимності, тим в більшій мірі згадані психологічні фактори відрізняються від контрольних показників

Проблема віктимності неповнолітніх жертв зґвалтування тільки починає розроблятися. Переважна більшість авторів вважають: чим вище рівень віктимності неповнолітніх, тим більше ймовірність того, що вони можуть стати жертвою сексуального насильства. Однак у більшості досліджень рівень віктимності визначається вже у жертв зґвалтування, тобто після здійснення злочину, який сильно травмує психіку. Тому, якщо вважати, що потенційні жертви мають високу віктимність, то їм рівень потрібно визначати до скоєння злочину, а не після нього. Причому, для реалізації такого підходу необхідно підібрати й апробувати такі методи дослідження, які дозволили б визначити параметри, що змінюються в результаті злочину в найменшій мірі.

Ми проводили дослідження за методикою «Підлітки про батьків» також уже зі жертвами сексуального насильства, які проживають у матеріально важких умовах та однією дівчиною із заможної родини. У всіх випадках за шкалами директивності, автономності, непослідовності і ворожості у ставленні до батьків цих осіб можна вважати з високим рівнем віктимності. При використанні методики «Діагностика особистісної тривожності» також виявлений високий загальний рівень тривожності, а це також показник високого рівня віктимності особи.

Крім названих методів для визначення віктимності можна також використовувати шкалу мотивації школярів, FPI, діагностику Я-концепції, опитувальник 16 PF Кетела.

До них відносяться умови в родині підлітка: неповна родина, низький матеріальний рівень життя, нервозність, брутальність, непристойність, ворожість, автономність і непослідовність батьків у відносинах з дітьми – це основні фактори, які деформують соціалізацію неповнолітніх та збільшують ступінь віктимізації особистості.

До складу зґвалтованих неповнолітніх (за даними літератури) з високим рівнем віктимності входять особи, які живуть у заможних родинах та високим рівнем освіти батьків. При цьому, за оцінками підлітків і за результатами бесід з ними, встановлено, що в цих родинах батьки дуже мало уваги приділяють вихованню дітей: у них низький позитивний інтерес до їх життя, до кола спілкування, до захоплень. Автономність і директивність батьків спричиняє відсутність психологічного контакту і рідкий прояв широчердечної теплоти до дітей. При цьому, чим гірше рівень виховання в родині, тим у більшій степені у дітей виявляється дратівливість, тривожність, депресивність, тим більше сформована соціальна боязкість і залежність від обставин.

Тому аналіз сімейної атмосфери, виховання неповнолітніх – це один з основних факторів і умов об'єктивного визначення віктимності їх поведінки.

До психологічних факторів, що впливають на формування і прояв віктимності у неповнолітніх, відносяться: ціннісні орієнтації, комунікативна, мотиваційна й емоційно-вольова сфера, Я-концепція.

Ціннісні орієнтації потерпілих від насильства неповнолітніх деформовані в порівнянні зі своїми однолітками [11; 15]. Жертви зґвалтування орієнтовані на одержання «гострих»

відчуттів, на малу потребу в пізнанні і навчанні, у творчості; основними цінностями для них є: погоня за задоволеннями, новими емоціями, враженнями, бажання подобатися; для них характерно сексуально орієнтована поведінка, тому що одна з найважливіших потреб у цих осіб – це взаємини з представниками протилежної статі, до яких виявляється підвищений інтерес.

Для 14-15-літніх потерпілих властиве переживання «шкільної нудьги» або негативне відношення до навчання.

Поведінка дівчат із завищеною самооцінкою характеризується зухвалім стилем спілкування і зовнішності, демонстрацією своїх переваг, краси – вони мімікою і поглядом запрошують до спілкування, схильні до авантюрних вчинків.

Дівчата із заниженою самооцінкою («залежні») мають високу підозрілість, прагнення до домінування, як способу особистісного захисту, лабільність настрою, складність контролю над своїми емоціями, високий рівень депресивності і тривожності, проблематичність в спілкуванні з оточуючими.

Особливості їхньої віктимної поведінки виявляються у невпевненості в собі і своїх діях, в агресивності, у боязкості і беззахисності. Саме їх підпорядкованість, конформність в кримінальній ситуації при наявності «тиску» на них ґвалтівника приводять до відсутності опору і до здійснення сексуального злочину.

Такі дані ми отримали, досліджуючи жертв насильства за допомогою методики 16- факторного аналізу Кетела.

Надмірно занижена чи завищена самооцінка є прогностичним фактором у визначенні ступеня віктимності потенційної жертви зґвалтування.

Спеціальні психолого-правові програми могли б використовуватися в навчально-виховних закладах для превентивної роботи з батьками та неповнолітніми, які складають групи ризику: потенційними ґвалтівниками і потенційними жертвами зґвалтування.

Роботу потрібно проводити, враховуючи вікову періодизацію психо-сексуального розвитку дитини, котра вперше була запропонована З Фрейдом.

Окрім того, сучасні дослідники виділяють наступні типи виховання:

1. секс – це приманка, для того щоб оволодіти протилежною статтю (маніпуляційний підхід);
2. секс – кара, негативне, його треба боятися і уникати (викривлений підхід, де не останню роль відіграють релігійні погляди);
3. секс – інженерний підхід (сучасний підхід сексуальної індустрії);
4. секс – щось заборонене, ним можуть займатися тільки вибрані дорослі («запретний плод сладок»);
5. секс – романтичне поклонання, дар янголів;
6. секс – батьки вважають секс занадто інтимним (секс – теплі, взаємні відчуття), щоб говорити про нього.

На сучасному етапі вважають, що в сексуальному коханні не має нічого непристойного. Але все ж сексуальні лайки, вербальний інтерес до сексу без врахування інтимної ситуації, порнографію розглядають як підвищений (патологічний) прояв сексуальності.

В сексології розділяють статево ідентифікацію, сексуальну ідентифікацію, гендерну самосвідомість.

Коли говорять про статево ідентифікацію, то в першу чергу звертають увагу на біологічні і фізіологічні особливості статі, наскільки людина усвідомлює свої біологічні відмінності, як стать [12; 13; 14]. Статева ідентифікація формується у дитини в віці 3 – 4 років. Як правило 2 – 4 річна дитина не може вирізнити із оточуючих хлопчика чи дівчинку, 4 – 5 річна дитина це робить вже чітко. І відомо, що діти від 3 – 4 років цікавляться своїми гені таліями, щоб зрозуміти ці відмінності.

Сексуальна ідентифікація – під цим поняттям розуміють сексуально – еротичні особливості поведінки людини, яка базується на статево інстинкті. Сексуальна ідентифікація формується у підлітків з 13 до 16 років і це пов'язано з різким розвитком статево – гормональної функції, які, можливо, і стають поштовхом для формування сексуально – еротичної поведінки. В цей період підлітки починають закохуватися з подальшим бажанням тілесного кохання. В цей період починається формуватися сексуально – еротична поведінка [16] Це може бути платонічне кохання з романтичною поведінкою – з'являються перші вірші, фантазії, мрії, подарунки. Підлітки вчать гальмувати прояв своїх ніжних почуттів, переносити їх соціально безпечні сфери [13; 14]. Але іноді гальмування проявляється у вигляді агресії чи іншої асоціальної поведінки.

Сексуально – еротична поведінка формується в залежності від того, яку модель поведінки спостерігає підліток в сім'ї чи оточенні [16].

Дослідники показали, що гальмування сексуальності призводить до агресії.

Сильна сексуальна збудливість спричиняє агресивність вважав Фрейд. Він також стверджував, що агресія - це

наслідок сексуальної фрустрації.

Алкоголь, наркотики і соціальна фрустрація. можуть підсилювати агресію.

Провокує агресію і масова культура та засоби масової інформації.

Часто при спогляданні сексуального насилля виникає сексуальне збудження у здорових хлопчиків та чоловіків. Це показали дослідження зарубіжних вчених [17]. При сексуальному збудженні підвищується рівень тестостерону, при сексуальному збудженні – також. Тому ці два процеси взаємно потенціюють один одного.

Психологічну основу профілактики віктимності неповнолітніх жертв сексуальних злочинів складають

встановлення соціально-психологічних факторів віктимності їхньої поведінки і психолого-правових наслідків зґвалтування. Правові основи боротьби із сексуальними злочинами повинні базуватися на знанні неповнолітніми головних положень діючого законодавства, усвідомлені необхідності виконувати юридичні вимоги, а при здійсненні злочину – знати, коли і як правильно заявити в правоохоронні органи про те, що трапилось.

Таким чином, знання про психологічні особливості сексуальності підлітків, етапи та закономірності її формування, правові аспекти сексуального життя дозволять попередити і віктимну поведінку жертв насилля, і делінквентну поведінку злочинців.

Література та джерела

1. Про соціальну роботу з дітьми та молоддю. Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 42. – 213с
2. Про свободу совісті та релігійні організації, стаття 1. Право на свободу совісті. Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 25. – 283с
3. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – №6. – 147с
4. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики / Науч. ред. И.М.Рагимова. – С-Пб., 2001. – 325с
5. Уголовный кодекс Австрии. – М., 2001. – 133с
6. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики / Отв. ред. Р.М.Асланов. – С-Пб., 2001. – 303с.
7. Уголовный кодекс ФРГ. – М., 2000. – 208с
8. Уголовный кодекс Республики Болгария / Науч. ред. А.И.Лукашов. – С-Пб., 2001. – 298с
9. Воронова Ю.В. Состояния и свойства личности несовершеннолетних жертв изнасилования // Вісник Харківського університету. – Харків, 2003. – № 599. – С.75-78
10. Горбачева С.П. О декомпенсациях и рецидивах сексуальных нарушений у женщин при неврозах. Неврология и психиатрия. – К, 1978. Вип.7.
11. Каган В.Е. Аутизм у детей – Л., 1981.
12. Карпенко З.С. Психотехніка у вихованні дитини. – К.: НПЦ, 1996.
13. Малахов Б.Б Профилактика и терапия невротических сексуальных расстройств Труды Ленинградского психоневр института. Мед бібліотека 65. – 1976. – т.78. – С.32, С.36
14. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб: Пітер, 1999.
15. Психологическая реабилитация детей и подростков / Под. ред И.А.Дубровиной. – Калуга, 1994. – С.227
16. Тарнавский О. Психогигиене // Воспитание школьников. – М., 1991.
17. Челурных Е.Е. Новая модель организации работы органов местного самоуправления по опеке и попечительству над детьми. – СПб.-М., 2001. –120с

Тема научных исследований сексуальной преступности на Украине являются малоизученной. Особенно это касается преступлений, жертвами которых стают дети. К сожалению, мы наблюдаем рост подростковой преступности, агрессивности. Мы считаем, что правильное сексуальное воспитание детей может иметь значительное превентивное влияние на эти явления.

The author of the article considers the topical theme of teenage criminality. We observe the growth of teenage criminality, aggression and the crimes, in which victims are the children. Unfortunately, we speak about the sexual criminality, where children were victims. The theme of victim behaviour of teenagers, a role of sexual education in the prevention of sexual violence has been a little investigated.